

Skolehistorisk litteratur

JENS PETER ÆGIDIUS: Mytologi og folkehøjskole. 95 s. Foreningen Fri Nordisk folkehøjskoles serie nr. 32. 1978 (Gyda Nielsen, Engelsholm, 7182 Bredsten). – Kr. 28,00.

LARS LONNROTH: Frihet för Loke såvel som för Thor. Den nordiska mytologin som politiskt redskap i grundtvigiansk bonde- och folkhögskolemiljö. 59 s. Serie om folkekultur nr. 1. 1979. Aalborg universitetsforlag (Postbox 159, 9100 Aalborg). – Kr. 21,00.

Med mindre end et års mellemrum er dansk højskolehistorie blevet beriget med to småskrifter, der belyser emnerne: *Den nordiske mytologi* som undervisningsmiddel i folkehøjskolen – og som etisk og politisk arsenal i grundtvigsk folkeoplysning. Begge skrifter fremtræder i det ydre fordringsløs, trykt i beskedent offset og – alt for beskedent – udgivet i serier, hvis aftagerkreds er begrænset. De fortjener større udbredelse, både fordi de begge er videnskabeligt funderede og fordi de belyser et ejendommeligt indslag i dansk folkeoplysning.

Jens Peter Ægidius, der er lektor i Dansk ved Universitetet i Frankfurt am Main, har bearbejdet sin magisterkonferensafhandling fra 1976 om Grundtvigs mytologiske skrifter og deres virkninger inden for den danske højskoleverden. Fra fortalen til Grundtvigs »Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog« fra 1832 har han hentet en spøgende ytring af Grundtvig: om at han som en anden Odin ville »avle en Flok Gude-Børn til As-Gaards Befolkning«, »en Spas, der muelig kan blive Alvor«. Og det blev den jo, konstaterer Ægidius: »Hele den folkelige bevægelse omkring de grundtvigske folkehøjskoler som, i hvert fald i den første generation, så på denne bog som noget nær en bibel, og som levede af myterne som en væsentlig del af sin åndelige næring.«

Om disse »gudebørn«, med Chr. Flor og Ludvig Schrøder som fløj-mænd, handler omtrent halvdelen af skriftet, krydret med kommenterede citater hentet fra trykte fremstillinger (hvor en af de tieste citerede har fået forkert titel). Det er første gang mytologiens rolle på højskolerne er betragtet i sammenhæng, og den dominerede indtil engang i 1880'erne, hvor den ærlige Ludvig Schrøder indså, at det ikke gik an at lægge så stærkt vægt på den som hidtil. Efter århundredskiftet kom mytologien nærmest i skammekrogen, indtil den genoplivedes

efter Grundtvigs model af 1832 i 1920'erne, da højskoleforstander Aage Møller på Rønshoved genindsatte mytologien i alle dens rettigheder.

Det gik ikke stille af. Som 17-årig deltog anmelderen i det højskolelærerkursus i Lyngby, hvor Aage Møller i 1925 forkyndte sin »mageløse opdagelse«. Anmelderen kommenterede det således i sin dagbog: »Metoden støder mig. Sådan kan vore forfædre ikke have tænkt. Denne dybe symbolik kendte Vikingetiden ikke. Og dansk er det heller ikke.« Men indvendinger af den art blæste Aage Møller på. Han brød sig ikke en døjt om videnskaben, den førte kun ud i tomheden. Det gjorde Aage Møller ikke. Det kunne knibe at samle elever nok på hans skole ved Flensborg fjord, men så vandt profeten til gengæld disciple i Studenterkredsen, blandt unge højskolelærere og præster.

Det er fortjenstfuldt, at Ægidius gør rede for Aage Møllers og hans tilhængeres indsats, kompromisløs som den var, også i besættelsestiden. Når Ægidius i sit forord skriver, at han står »uden for deres kreds, men med sympati«, må det nok erkendes, at sympatien af og til løber af med ham og at han i oversigten over de »mytologiske højskoler«, hvis forstandere »tilrettelægger skoleforløbet ud fra det grundtvigsk-møllerske mytesyn«, tager munden lovlig fuld. Han har ikke omtalt den kritik Holger Kjær i Højskolebladet 1948 (s. 25 ff.) rettede mod Aage Møllers bog »Nordiske Myther« fra 1947: at »mens myten for Grundtvig er en genklang af åndens røst i menneskelig skrøbelighed, så synes myten for Aage Møller at være en åbenbaring lodret fra oven«. Men det fortjener iøvrigt påskønnelse, at Ægidius har betragtet udviklingen fra Grundtvigs Nordens Mytologi 1832 til Aage Møllers i 1947 i sammenhæng.

Lars Lönnroth, professor i litteratur og tekstvidenskab ved Ålborg Universitetscenter, er ligesom Ægidius filolog af fag, med en doktordisputats fra 1965 om de europæiske kilder til de islandske sagaer som ballast. Hans skrift »Frihed for Loke . . .«, oprindelig en forskningsrapport fra en konference på Vestbirk højskole 1978 om det grundtvigianske bondemiljø, søger at belyse mytologien i en socialhistorisk sammenhæng. Han indleder med at stille spørgsmålet: »Hvad var det der gjorde, at disse hedenske myter – bortglemte siden kristendommens indførelse – pludselig kunne få en sådan aktualitet, at Loke og Thor blev påkaldt i bøndernes kamp for frihed og demokrati?« Det er hvad man plejer at kalde et godt spørgsmål. Men det er ikke så ligtil

at besvare, og Lönnroth indrømmer da også i sin indledning, at han må indskrænke sig til »hypotetiske antagelser«, når det gælder mytologiens rolle som politisk arsenal i datidens stridigheder.

Man må straks give Lönnroth ret, når han understreger, at Grundtvig i sin mytologi fra 1832 opfatter myterne som »redskaber i en aktuel folkelig frihedskamp, rettet mod de højere stænders lærde skoler og klassiske dannelsesidealer«. Det lægger Grundtvig ikke selv skjul på. Man må også give Lönnroth ret i, at Grundtvig tilsleb disse redskaber med suveræn vilkårlighed, så de passede til hans eget ideologiske behov.

Man bliver mere skeptisk, når Lönnroth hævder, at der var stærkest sangbund for myterne hos de frihedskære nordslesvigske bønder, dem hvis sønner søgte Rødding Højskole fra 1844 til 1864. Kildegrundlaget for denne påstand er spinkelt. Der var Chr. Flor og Ludvig Schrøder, begge Grundtvig-disciple, begge knyttet til Rødding, begge energiske folkevækkere, – men virkningen af deres mytologiske tale ved man ikke meget om. Og når man kommer til genforeningen i 1920, og der tillægges Aage Møller en tilsvarende indflydelse i Sønderjylland, fristes man til at tale om proportionsforvrængning.

Der er ingen tvivl om, at myterne var yndede, men deres generelle rækkevidde må ikke overvurderes. Et eksempel på en helt utilsigtet virkning har Lönnroth fremdraget fra den sjællandske tømrer Niels Nielsens elevdagbog fra Vallekilde i de bevægede provisorieår (»En højskolevinter« 1969). Tømreren blev stærkt grebet af Ernst Triers tolkning af Louis Moes billede uden på gymnastiksalen af Tyr og Fenrisulven, hvor man ser Tyr stikke sin hånd i ulvens gab, før den lader sig binde af aserne. Triers tolkning var enkel: »Det er ungdommen, der skal ofre noget og som skal lægge kræfter til for at få uhyret bundet!« Han tænkte måske på tyskerne, men tømreren tænkte på Estrup og hans provisorier og – handlede: oprettede en riffelforening. Trier blev helt forskrækket: Det er jo som de franske revolutionære, – det var da ikke meningen!

Lönnroths bog giver ikke noget fyldestgørende eller overbevisende svar på det spørgsmål, han har stillet, og det ville også kræve dybdegående studier. Når man hidtil har ment, at det var den videnskabelige kritik, der fik Schrøder til at nedtrappe myteforedragene i 1880'erne, hævder Lönnroth, at årsagen snarere må søges i den sociale og politiske situation, hvor kampholdningen blev afløst af et for-

handlingsklima. Det kan være rigtigt, men hvorfor skulle man dog i al evighed køre på det samme stof? Det var nok Aage Møllers mening, men næppe Grundtvigs.

Kniber det hist og her hos Lönnroth med indsigten i de specielle danske cirkler, som f.eks. Sønderjylland, så har afstanden til emnet sine fordele. Lönnroth er ikke nærsynet. Han kender den oldnordiske digtning, så han kan korrekse Grundtvig, han kender også den internationale myteforsknings metoder og resultater, og ingen marxister kan vippe ham af pinden. Hans tekstanalytiske afsnit om myterne Tyr/Fenrisulven og Frejas guldsmykke er rene perler. Hvor Ægidius stiller sig »sympatisk«, grænsende til det naive, er Lönnroths holdning, som han selv siger, ambivalent, modsætningsfyldt. »Den är förvisso inte Thors och knappast heller Fenrisulvens . . . Det är snarare Lokes.« Med denne finte slutter Lars Lönnroth sin analyse af de danske »mytologers« indsats.

Roar Skovmand

VERNER BRUHN: Plint og talerstol. Træk af gymnastik- og ungdomsforeningernes historie i Ribe amt. Udgivet af Ribe Amts Gymnastik- og Ungdomsforeninger. Esbjerg 1979. 184 s.

Gymnastik- og ungdomsforeningerne har, på trods af, at de har hørt til hovedhjørnestenene i foreningslivet på landet i adskillige generationer, forskningsmæssigt udgjort et forsømt område.

Men nu har seminarielektor Verner Bruhn, Esbjerg, taget Ribe amts gymnastik- og ungdomsforeningers 50-års jubilæum som anledning til, at råde bod på denne mangel.

Resultatet, bogen »Plint og talerstol«, er en interessant, overskuelig og velskreven fremstilling, som har bud til læsere langt ud over den jubilerende amtsforenings medlemmer. Bogen beskriver skytte-, gymnastik- og ungdomsforeningernes fremvækst og virke i Ribe amt igennem de sidste 100 år. Tætte henvisninger til udviklingen på landsplan såvel som betoningen af foreningerne som led i den vidtforgrene grundtvigsk prægede folkelige bevægelse, giver fremstillingen en mere bred karakter.

Bogen er bygget op omkring tre hovedafsnit: Det første behandler foreningernes baggrund og etableringsfase i sidste halvdel af forrige

århundrede og udviklingen frem til slutningen af 1920'erne. Under rubrikken »hverdagsliv« sættes dernæst focus på gymnastik- og ungdomsforeningerne som kulturelle miljøer: de karakteristiske organisations- og samværsformer, det ideologiske særpræg, foreningssproget, sangen, fanerne og til sidst også de fysiske rammer for foreningernes virke: forsamlingshusene.

I det afsluttende kapitel om forholdene efter 1950 skildres disse traditionelle samværs- og organisationsformers vanskeligheder og sammenbrud i efterkrigstidens foreningskrisetid og det opbrud og den nyvurdering, som blev en nødvendighed indholdsmæssigt såvel som organisatorisk.

I sin skildring af udviklingen fra 1860'ernes folkelige begejstring til 1960'ernes foreningstræthed behandler Verner Bruhn en hel række væsentlige temaer: landbokultur contra købstadskultur, stabilitet og forandring i samværs- og organisationsformer, ideologi og dagligliv, kvindegymnastikkens betydning for et ændret kønsrollemønster og de grundtvigske kredses syn på organisation og forholdet til statens og dens pengepung . . . for blot at nævne nogle.

Spørgsmål som desværre kun bliver strejft er den sociale rekruttering og forholdet mellem KFUM og K og de grundtvigsk prægede ungdoms- og gymnastikforeninger. Netop i Ribe amt, hvor der er bygget næsten lige så mange missionshuse som forsamlingshuse, var det lokale foreningsliv langt de fleste steder opdelt i en missionshusfløj og en forsamlingshusfløj. Hvilken betydning fik det mon i det daglige for den lokale ungdomsgruppe? Et mere markeret udgangspunkt i lokalsamfundene istedet for udelukkende i foreningsstrukturen ville bl.a. have kastet lys over disse forhold – men det er også et af de få tilfælde hvor bogens funktion som jubilæumsskrift opleves som en begrænsning.

Bogen har et morsomt og varieret billedstof som i høj grad bidrager til at uddybe og levendegøre fremstillingen. Foruden mange tidstypiske fotografier fra foreningens hverdag er det kildemateriale, som bogen bygger på – kort, plancher, forhandlingsprotokoller, regnskabsbøger, avisnotitser m.v. – også udnyttet utraditionelt og opfindsomt som illustrationer.

For skolehistorisk interesserede rummer bogen naturligvis mange oplysninger såvel om gymnastikkens udvikling som skolefag, som om delingsføreruddannelsen og gymnastikundervisningen på folkehøjsko-

lerne. Men det er også værd at tænke på, understreger Verner Bruhn, at gymnastik- og ungdomsforeningerne også havde en vigtig funktion på uddannelsesområdet. De varetog i flere generationer en væsentlig del af det, vi idag kalder de 16-19 åriges uddannelse.

Plinten og talerstolen, to velkendte monumenter i forsamlingshusets kulturlandskab, var redskaber med samme formål: at uddanne »det hele menneske«. Hvordan det lykkedes har denne bog meget at fortælle om.

Margaretha Balle-Petersen

Om Vigerslev sogns skoler. Udgivet af skolenævnet ved Havrehedskolen, Morud.
Redaktion: RUTH GRAVER HANSEN, ERIK LARSEN, BØRGE LARSEN og PEDER PEDERSEN.
128 sider, 1979, 95 kr.

En udvidelse af Havrehedskolen i 1977 fik ifølge bogens forord skolenævnets medlemmer til at tænke tilbage på svundne dage. Da man fandt, at udvidelsen måtte være den sidste, hvis skolens nære kontakt med elever og forældre skulle bevares, besluttede man sig til at skildre skolens forhold, som de havde udviklet sig gennem tiderne. Mange skolefolk har mødt lignende fristelser omkring afgørende forandringer af skolens hverdag, men få er gået til arbejdet med en sådan utrættelig energi som Havrehedskolens skolenævn. Resultatet er blevet et smukt værk, i næsten overdådigt udstyr, ikke om Havrehedskolens udvikling alene, men om Vigerslev sogns skolevæsen fra reformati-onstiden frem til i dag. Redaktionen fandt nemlig hurtigt ud af, at sognets skoleudvikling var en helhed, hvor man ikke kunne pille en enkelt skole fra. De skoler, der indgår i undersøgelsen, er Vigerslev skole fra 1566, Havrehed skole fra 1741, Tågerød skole fra 1861, Bredbjerg skole fra 1900 og Farstrup skole fra 1913. Gennem et omfattende eftersøgningsarbejde i Landsarkivet for Fyn, Langesø godsarkiv, Fyns Tidendes arkiv, i kommunale arkiver, skolearkiver og private arkiver er det lykkedes at samle så mange enkelte detaljer sammen, lige fra skolernes tidligste perioder, at det har været muligt at bygge en fremstilling op om hele sognets skoleudvikling. For den ældste periode sammenholdes sognets udvikling med skolehistoriske udviklingstræk fra landet som helhed, og skildringen af skoleforhold omkring århundredskiftet suppleres af uddrag af interviews med ældre perso-

ner, hvis skolegang har fundet sted i en af de nævnte skoler. Fremgangsmåden er noget nær det forbilledlige. Når det alligevel skorter lidt på sammenhæng i fremstillingen, er årsagen nok den, at udgiverne er blevet så begejstrede for mange enkelte træk, at styringen af det efterhånden svulmende materiale er blevet vanskelig. Dertil kommer, at hver enkelt skole skildres for sig, hvilket for den sidste periode giver et noget flimrende billede af sognets skolevæsen som helhed.

Den glæde, udgiverne har oplevet ved at samle oplysninger ind, lyser klart igennem alle bogens blade i både tekst og billeder. Sjældent har forfattere haft mulighed for at delagtiggøre læsere billedligt i så mange kilder, som dette er tilfældet her. Læserne kan selv tilegne sig den originale håndskrift via fotografier i ikke mindre end 35 kildetekster, der i fremragende billedkvalitet er gengivet i bogen. Ofte forbindes de historiske oplysninger om bygninger, jordlodder m.v. med den helt aktuelle situation, som f.eks. s. 51 der omtaler den skolebrønd fra 1741, der idag giver problemer, ved at asfalten til stadighed vil synke på den nu på stedet beliggende parkeringsplads. Af indholdet i øvrigt er en mængde interessante oplysninger, som sammenholdt med andre lokalhistoriske undersøgelser bidrager til at nuancere billedet af skolens udvikling på landsplan. Således oplyses f.eks. side 57, at der i sognet allerede fandtes skolekommission i 1799, altså samme år som den store skolekommission fremlagde forslag om et sådant lokalt skoletilsyn på landsplan, og ca. 10 år før det blev mere almindeligt med nedsættelse af skolekommissioner. Også inden for det lærerorganisatoriske arbejde har sognet åbenbart hørt til de fremmelige, idet der eksisterede en lokal lærersammenslutning allerede i 1824 (s. 42). 1840'erne plejer ellers at regnes for det gryende tiår for lærerforeningernes opkomst. En interessant oplysning, som man møder i mange erindringsbeskrivelser er den, at bønderbørn ofte kunne læse, inden de begyndte deres skolegang. Ved Havrehed skole fortælles s. 82, at hjemmene ligefrem satte en ære i, at deres børn kunne læse eller i hvert fald kende bogstaverne, inden de begyndte skolegangen. På denne baggrund skal Carl Fogs provstevisitatsberetning fra 1889 fra Vigerslev skole ses: »En Hindring for Skolens Fremgang vare de mange Tjenestedrenge (11 af 17), thi flere af disse var en Del tilbage, for Størstedelen allerede ved Indmeldelsen i Skolen« (s. 42). Det er fortjenstfuldt, at udgiverne i så høj grad, som de gør det, lader kilderne berette om netop tjenestebørns skoleforhold. Skulle enkelte læ-

sere forfalde til nostalgiske betragtninger undervejs, hvilke enkelte steder kunne være fristende, er disse beskrivelser velegnede til atter at få historisk distance til stoffet. Børnearbejde hos fremmede fra 8 års alderen var ikke ualmindeligt (s. 78); skolens forsømmelsestal drejede sig særlig om denne kategori børn (s. 41), og lærer Anton Andersen, Havrehed skole, lod dem simpelthen sove ud i skolens lade, for at de bedre bagefter kunne følge med i undervisningen.

Som det fremgår af ovenstående, er det lykkedes udgiverne ikke bare at skildre skolebygningers historie og lærernes økonomiske forhold, men også at samle en del materiale om såvel læreres undervisning som børns oplevelser af deres skoletid.

I bogens indledning udtrykkes forsigtigt, at denne lille bog i første række er tænkt som et beskedent stykke lokalhistorie. Efter endt læsning må man konkludere, at bogen er et værdifuldt bidrag såvel til lokalhistorien som til skolehistorien.

Ingrid Markussen

Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. Juli 1814. Udsendt i facsimileudgave af Kroghs Skolehåndbog januar 1980 ved CHR. KJELDSSEN. 54 sider, 48 kr.

Opmærksomheden henledes herved på ovennævnte publikation, der repræsenterer en god idé. Det er en nydelig lille bog, hvor den reventlowske skole i Gjørup ved Brahetrolleborg fremtræder på omslaget. De 48 sider benyttes til en facsimilegengivelse af den berømte anordning for almueskolevæsenet på landet 1814, med bilagene Instruktion for lærerne i almueskolerne, Regler til iagttagelse af sognenes skolekommissioner, Underretning for Amtsskoledirektionen. Det er nyttige tekster at have ved hånden. Reglementet for Skolelærerseminariet 1818 er ikke medtaget, men det bør komme ved anden lejlighed.

På bogens sidste sider giver Chr. Kjeldsen en oversigt »Fra degnelæsning til folkeskole«. Man kan naturligvis altid diskutere, hvad der bør medtages i en sådan oversigt. De oplysninger, der gives her, er relevante, men meget kortfattede; en korrekturlæsning kunne have fjernet et par unøjagtigheder. Jeg savner nogle ord om, hvorfor der blev udstedt en særlig anordning for købstæderne, og en oplysning om, at København også fik sin ordning.

Ideen er god. Hvis lignende initiativer planlægges, vil Selskabets styrelse gerne inddrages; måske ville en subscriptionsordning til Selskabets medlemmer også være en god idé.

Vagn Skovgaard-Petersen

Socialdemokratiet i Skandinavien. Unge Pædagoger, Krut og Praxis: Skole – skolebevægelse – Socialdemokratiet i Skandinavien. 125 sider, 1979, pris 20,15 d.kr.

Unge Pædagoger har sammen med tidsskriftet Krut i Sverige og Praxis i Norge udgivet et dobbelt temanummer om de socialdemokratiske partier i Skandinavien, – en collage om problemerne forbundet med denne politik og om de problemer den fremkaldte, s. 1.

Dette er et meget spændende, meget væsentligt og nærmest enormt emne. Og collageformen virker velvalgt, publikationen består af uddrag fra partiprogrammer, grafiske fremstillinger, interviews, artikler og et rigt og varieret illustrationsmateriale.

Artiklerne udgør det centrale stof, og de behandler emner fra forskellige synsvinkler: Socialdemokratiet og enhedsskolen i Danmark omkring århundredskiftet, det svenske LOs forhold til folkeskolen, elevorganisationernes opbygning og virke i Sverige og historieundervisningens indhold i Norge.

Mange af disse artikler er informative og interessante. Peter Frederiksen skriver f.eks. om arbejderbevægelsen, Højre og akademikerstanden i Norge, – striden om en social skolepolitik fra 1889 til 1940. Den tidlige norske arbejderpartigeneration ville indføre en fælles 7-årig – med tiden 10-årig – folkeskole for alle landets børn. Undervisningen skulle ikke være tillempet de forskellige samfundsklassers børns behov, men være fælles og almendannende i den forstand, at den tog »sigte på livets krav«, s. 27. Skolens indhold skulle således være både teoretisk og praktisk. Peter Frederiksen beskriver med eksempler og analyser, hvorledes generationsskiftet i partiet, de politiske forhandlinger med oppositionen Højre og med en af interesseorganisationerne, akademikerne, modificerede det politiske mål. Efterhånden nøjedes partiet med at ville indføre en 9-årig folkeskole, og folkeskolens indhold forblev det samme. Desværre får artiklen slagside, fordi Højres og »akademikerne«s standpunkter ikke er så vel-dokumenterede som partiets.

Mange andre artikler kunne nævnes, særlig interessant finder jeg beskrivelsen af det svenske LOs forhold til folkeskolen, hvori organisationens undervisningsmateriale bl.a. analyseres. Ifølge analysen videregiver det et harmonisk og således højst urealistisk indtryk af arbejdslivet. Interessant og informativ er også redegørelsen for den pædagogiske aktivitet i Danmark i de sidste årtier – Skolefolk i bevægelse.

De fleste artikler behandler således konkrete initiativer eller begivenheder. Jeg tror, at vor indsigt i det komplicerede emne, publikationen omhandler, ville være blevet styrket, hvis der også var blevet sat fokus på de mere overordnede problemer. Det er problemer, som nok berøres utallige gange, men ikke i sammenhængende analyser. Sådanne analyser ville kunne kaste yderligere lys over disse partiers skolepolitik.

Det ene problem er spørgsmålet om skolekunders værdi før og nu. Eller som den gamle glasværksarbejder siger det i et glimrende interview: »Vi trodde at människor skulle bli så mycket bättre när de fick kunskaber«, s. 55. Hvorfor blev menneskene ikke det? Var det, fordi så mange af skolens kunders ikke tog sigte på »livets krav«, som den norske arbejderpartimand sagde? Og hvilke kunders ville have gjort det? Disse spørgsmål er nøje forbundet med det endnu uafklarede spørgsmål om de skiftende tiders forskellige kvalifikationskrav. Der henvises til dette problem, f.eks. omtales industriens behov for ændrede kvalifikationer, s. 38, men hverken der eller andre steder uddybes, hvad disse krav bestod i, og hvorledes de kom til udtryk.

En drøftelse, af hvorledes vor opfattelse af intelligens og begavelse har ændret sig, ville også have været på sin plads i denne sammenhæng. Stoffet er til stede, f.eks. citeres den danske skolepolitiker Vilhelm Rasmussen for at have sagt, at opgaven er, at enhver får den bedst mulige opdragelse efter sine forudsætninger . . . enhver skal nå så langt, hans evner og lyst rækker, s. 39. Og en sådan opfattelse måtte jo resultere i den niveaudelte skole, som partiets medlemmer også kom til at arbejde for i en årrække.

Og endelig ville en yderligere drøftelse af lighedsproblemet have været ønskelig. Dette problem berøres også i mange af artiklerne, f.eks. i drøftelsen af forholdet mellem et samfunds produktionsliv og skolesystem, s. 55. Stoffet kunne imidlertid bruges til en fyldigere

drøftelse af, hvorvidt der kan skabes lighed gennem uddannelse i et erhvervsøkonomisk set lagdelt samfund.

Denne publikation er således meget spændende og meget tankevækkende. Men desværre til tider noget upræcis: hvorfor angives det bare på fremstillingerne af skolestrukturen i Danmark, at der er tale om købstadskolen? Skellet mellem land og by har m.h.t. skoleforhold været mindst lige så markant i Norge og Sverige som i Danmark, s. 18-23. Og der mangler en del årstal, og der er en del upræcise og overfladiske analyser, som når der f.eks. står s. 11, at der var et stort internationalt proletariat på Kirkenæs i Norge i 20'erne. Hvad er stort i denne forbindelse?

Det ville nok også have været langt mere informativt, om denne collage var mere systematisk ordnet. Vi får noget at vide om LO og om elevorganisering i Sverige, men ikke i de øvrige nordiske lande. Og vi får noget at vide om forholdet mellem reformpædagogik og socialdemokrati i Sverige og Norge, men ikke i Danmark. – Omtalen af den svenske reformpædagogiks alliance med Socialdemokratiet er i øvrigt interessant, og det er sikkert rigtigt, at denne primært humanitære og pædagogiske strømning blev udhulet og afmagret i sit ægteskab med partiet. Men hvorfor inddrages kun de svenske reformpædagogs kontakt med USA. En omtale af tyske socialisters betydning for svensk reformpædagogik mangler. Og en undersøgelse i denne publikation af forholdet mellem tysk og skandinavisk socialdemokratisk/socialistisk uddannelsespolitik og planlægning ville have været relevant og spændende; der findes kun en kort bemærkning herom s. 34.

Den noget forstumlede følelse, man sidder tilbage med efter at have læst bogen, er bestemt meget frugtbar, men kunne nok have været afhjulpet i en heldig retning, hvis redaktionen til sidst havde samlet en del af de løse tråde i en konklusion. Så ville vi f.eks. være kommet til klarhed over forskelle og ligheder i de skandinaviske socialdemokratiske partiers skolepolitik. Ville de f.eks. alle styrke de faglige skoler i 30'erne? Har de haft det samme forhold til religionsundervisningen? – Måtte denne publikation resultere i yderligere arbejde med emnet.

Ellen Nørgaard

HOLGER KJÆR: Dansk skolepolitik og mindretalsret. Fra Jacob Appel til Jørgen Jørgensen. Lohses Forlag, Fredericia 1979. 126 s. Kr. 47,35.

Højskolelærer Holger Kjær, Askov, der døde i februar 1980 i en alder af 80 år, nåede i 1979 at udgive sin sjette bog på dansk om skoleforhold. Som han plejede, går han også i denne bog løs på et ømtåleligt og vanskeligt emne. Det er ligesom i »Tolerance eller frisind?« fra 1961 forældreretten og mindretalsretten, det gælder. Med sin omfattende skolehistoriske viden som baggrund beretter han i en denne gang erindringspræget form om udvidelser og indskrænkninger i skolefriheden fra 1920 til 1975. Årsager og motiver forklares, og forfatteren diskuterer ud fra en stærk personlig stillingtagen den udvikling, han gennem et langt liv også har søgt at påvirke.

Der redegøres især for den frisindede sønderjyske skoleordning af 1920-23 og dens senere skæbne. Daværende undervisningsminister Jacob Appel fik gennemført en ordning, så der ved kommuneskolerne kunne oprettes klasser for børn af det tyske mindretal. Der var altså mulighed for at danne en slags friskole indenfor folkeskolen, som man har det i Skotland. Denne ordning blev ophævet efter anden verdenskrig, så det nationale mindretal i Sønderjylland blev henvist til at danne friskoler ligesom andre, der ønsker en anderledes skole. Man ville afskaffe mindretallets »særrettigheder«. Forfatterens synspunkt er, at mindretallet efter ordningen af 1920-23 blot havde samme rettigheder som flertallet, nemlig at få sine børn undervist i en folkeskole uden at svinge den nationalitet, de bekendte sig til.

Holger Kjærs argumentation er klar og tankevækkende. Det er spændende, om det får skolehistorisk betydning, at han nåede at udsende denne appel om at følge frihedslinien i dansk skolelovgivning. Der skete et brud med denne linie i 1946 på grund af den særlige stemning efter krigen, men Kjær mener, »at det nu må være tiden at give mindretallet friheden tilbage, også inden for folkeskolen« (s. 94).

Der tegnes i bogen et meget smukt billede ikke blot af Jacob Appel, men også af Jørgen Jørgensen og hans indsats for skolefriheden. Det lykkedes ikke Jørgen Jørgensen at forhindre tilbageslaget med hensyn til friheden for det tyske mindretal, men netop på grund af den »gode onde samvittighed« hos politikerne herover, lykkedes det at få gennemført en meget frisindet friskolelov i 1946. I 1937 lykkedes det Jørgen Jørgensen at få gennemført fritagelsesbestemmelser for både lærere og elever med hensyn til kristendomsundervisningen i folkeskolen.

Det er væsentligt for Holger Kjær, at mindretalspolitikken på sko-

leområdet er af afgørende betydning ikke blot for mindretallet, men også for flertallet. Friskolelovgivningen har stor betydning for folkeskolen, bl.a. fordi man ikke kan undertrykke andres frihed, uden at det også går ud over ens egen. En frisindet mindretalslovgivning giver folkeskolen mulighed for at være en personlig skole. I forbindelse med kristendomsundervisningen hedder det, at den kan ikke være objektiv, men må bygge på en tilslutning hos forældrene, der kun kan være personligt bestemt, og derfor må være fri, (s. 125). Det forhindrer ikke, at forfatteren kan tilslutte sig seminarieforsøger Stig Bredstrups tanker om en »tålsom folkeskole«, svarende til den »tålsomme folkekirke«, præsten J. H. Monrad talte om.

Det hører med i billedet, at der ønskes øget indflydelse i folkeskolen af skoledistriktets beboere i stedet for beslutninger fra fjernere politikere. Det opfattes også som et tilbageslag for frihedslinien, at de små skoler og deriblandt forskolerne forsvandt. Holger Kjær opfatter det ligeledes som et tilbageslag, at der blev indført integreret seksualundervisning, fordi der her var tale om et meget personligt bestemt område, og der derfor efter hans opfattelse burde være fritagelsesmuligheder for elever og lærere. Man forstår, hvad der er forfatterens holdning, når han taler om, at der godt kan være mulighed for konflikter i forskellige fag, uden at fritagelsesbestemmelser er påkrævede. »Men vi skal ikke ved lov løse konflikter, der endnu ikke spores klart. Altså heller ikke i skolefag som historie og dansk og adskillige andre fag, hvor de vel kan opstå, men hvor de endnu ikke har skabt konflikt mellem hjem og skole.« (s. 29). Det er forældreretten, der er væsentlig, fordi mennesket for Holger Kjær har et personligt ansvar, som kun forældrene kan bære for børnene og de unge for sig selv. Men staten kan ikke bære det personlige ansvar for nogen.

Tankegangen er klar, og engagementet er stærkt og selvfølgeligt. Der er i den lille bog masser af emner, der var store drøftelser værd. Der er, som det fremgår af citatet vedrørende dansk og historie, ikke tale om en fanatiker. Der er tale om at tage virkelige problemer alvorligt og gå løs på dem frygtløst og uden hensyn til, om andre helst ser, at man lader den slags problemer ligge. Dette var karakteristisk for Holger Kjær, og det var altid meget væsentlige problemer, han behandlede. Derfor kan ikke blot denne bog, men også de bøger, der omhandler det, han kaldte for skolens grund, det vil sige menneskesynet, stærkt anbefales. De bygger både på stor skolehistorisk og stor

idehistorisk viden, og fordybelse i dem kan nok afklare en del problemer, som nu er med til at skabe forvirring og usikkerhed.

Man kan naturligvis være mere eller mindre enig eller uenig med forfatteren. Det forventes, at man tager personlig stilling. Det er et sympatisk træk, at man får at vide eller kan mærke, hvornår forfatteren selv føler sig usikker.

Forhåbentlig har vi ikke for travlt til også at beskæftige os med de helt fundamentale problemer i forbindelse med skolen. Holger Kjær giver god hjælp til at se problemerne i skolehistorisk lys.

Leif Degnbol

Rejsen til Smyrna. Christen Kolds Dagbog 1842-47. Udgivet af HANNE ENGBERG. Gyldendal 1979. 154 sider. 68 kr.

I efteråret 1842 rejste den tidligere sognepræst i Mjolden i Vestslesvig Ludvig Daniel Hass med sin familie til Smyrna for at missionere i de egne, hvor forud apostlene havde virket. Med sig som medhjælper og huslærer for sine to børn havde han Christen Kold, der var en bekendt af præstefamilien fra årene i Sønderjylland.

Under hele rejsen, der varede nøjagtigt to måneder, førte Kold omhyggeligt dagbog over alle sine iagttagelser og oplevelser. Efter ankomsten til Smyrna, hvor han ret hurtigt fik sig en indbringende bogbindervirksomhed, indførte han i endnu et par år med længere mellemrum nogle optegnelser.

Denne dagbog har været kendt i over hundrede år, og allerede i 1888 blev den trykt og udgivet af Harald Holm, men rigtignok i en stærkt forkortet form og med adskillige omskrivninger. Ernst Borups udgave fra 1944 er identisk med Holms, blot tilføjet nogle digte.

Først nu har vi fået den hele uforkortede og uændrede udgave, endog med Kolds egne små håndtegninger som illustration. De har aldrig før været offentliggjort.

Dagbogen er forsynet med et særdeles kyndigt og nyttigt noteapparat og en meget informativ indledning.

Det skyldes altsammen Hanne Engbergs forbilledlige udgiverarbejde. Hun har i årevis gjort intense studier i Kolds levned og skoletanker, og nærværende dagbog er så vidt vides det første resultat i bogform af dette arbejde.

Indimellem dagbogsoptegnelserne har Kold yderligere indført afskrifter af nogle breve til venner og familie i Danmark.

Dagbøger og privatbreve har som regel den særlige interesse, at de bedre end andre skriftlige meddelelser bringer læseren tæt ind på livet af forfatteren, der ikke sjældent vil åbenbare andre sider af sin personlighed end dem, man kender fra hans taler og skrifter til offentligheden. Dette gælder selvfølgelig især dagbøger og breve, der ikke er skrevet med senere offentliggørelse for øje, og så vidt vides skrev Kold ikke med nogen offentliggørelse for øje.

Afrejsen med dampskib fra København fandt sted den 1. oktober 1842, og der begynder dagbogen. Dagen efter var det lille selskab i Flensborg, og der gik så en uges tid med afskedsvisitter hos venner og bekendte i det sønderjyske.

Den tungeste afsked for Kold var nok den med hans tidligere elev, den 13-årige Maren Knudsen, Knud Knudsens datter i Forballum, senere faster til forfatteren Jakob Knudsen. I dagbogen omtaler Kold hende igen og igen som »min ejneste Maren«. Han skriver brev til hende og ømme digte om hende.

Fra Flensborg gik turen med dagvogne eller lejede vogne over Hamborg til Berlin, derfra videre med tidens nyeste befordringsmiddel, jernbanen, til Dresden. Togrejsen inspirerede Kold til et 13 strofer langt digt. Fra Dresden gik det igen med hestevogn via Prag til Wien, og derfra resten af vejen med dampskib nedad Donau, gennem Sortehavet, Bosporus og Dardarnellerne til Smyrna, hvortil man ankom den 1. december. Det vil sige, at langt over halvdelen af den to måneder lange rejse foregik til vands.

Som naturligt er spiller Kolds forhold til familien Hass en fremtrædende rolle i dagbogen. Det foregik ikke uden gnidninger. Bedømt efter Kolds optegnelser var Hass'erne et besværligt og krævende herskab, ikke uden standshovmod overfor »Schulelehrer Kold«, som fru Hass præsenterede ham, tilføjende at han er »Diener bej mir« (stavefejlene er Kolds).

Nu ville det jo have været interessant, om man havde en tilsvarende dagbog fra pastor Hass's hånd. For Kold har næppe været den nemmeste rejsefælle og medhjælper. Hans kritik er spids, hans bedreviden er ubegrænset og hans selvfølelse formidabel.

Fru Hass fremstilles med overbærende ironi som et dumt og naivt menneske, og de to børn synes Kold er overmåde forkælede og uop-

dragne. Pastor Hass omtales både i dagbogen og i brevene med åbenlys kritik. Han er påholdende overfor andre, men ødsler penge på familien. Selv spiser og drikker han mere end rigeligt, i hvert fald efter Kolds mening.

Man spørger sig selv, om følgende dagbogsnotits om en hændelse på rejsen mellem Prag og Wien er karakteristisk for pastoren og hans huslærer. En passager var blevet frastjålet sin kuffert og var dybt ulykkelig over tabet. Kold skriver: »Mennesket var saare ilde tilfreds og raabte: Weh mir! Weh mir! Omsider fik han det da saaledes udregnet at Kudsken maatte das Alles bezalen, og dermed blev Sagen for i Dag stillet i Bero. Pastor Hass har lovet at give 5 Daler til denne Sags Irettebringelse. Fyren og jeg stod af Vognen og talte sammen; jeg søgte saa godt jeg kunde at trøste ham med Christendommens Trøst, at der skeer Intet i Verden uden til vort Gavn o.s.v.«.

Det er muligt, at pastoren her hjalp barmhjertigere end den gode Kold.

Noget af det bedste ved dagbogen er de talrige glimt af mennesker og steder, som Kold møder og beskriver efterhånden som rejsen skrider frem. Det er virkelighedsnære øjebliksbilleder fra et Europa, vi ikke møder mange andre steder i litteraturen. Kold er en god iagttagende med blik for detaljer både hos mennesker og i naturen. Hans tegninger af landskaber og bygninger er heller ikke uden talent. Men først og sidst er det naturligvis Kold selv, man møder i disse dagbogsblade.

Et sted skriver han »Angående min indre Tilstand, saa seer jeg meer og meer at min Hensigt med Rejsen vil opnaaes, baade den at være Pastor Hass til Tjeneste, og den at erhverve mig selv en Danelse, som jeg umelig kunde tilegne mig hjemme under de Vilkaar som jeg der var underkastet; thi som Landsbyskolelærer er der kun liden Lejlighed til videre Uddannelse; men meget mere til Indbildskhed idet man ikke kommer til at tabes i den store Vrimmel som i de store Stæder.«

Den videre uddannelse bestod ikke mindst i flittige sprogstudier, der især omfattede tysk, som han efterhånden talte ret flydende, og græsk, som satte ham i stand til at læse de første kapitler af Johannes-evangeliet.

Selv i denne fuldstændige udgave bringer dagbogen vel ikke egentlig ny viden om mennesket Christen Kold, men den underbygger og nu-

ancerer det billede, vi har af ham. Man kommer personen et godt stykke tættere ind på livet.

Hanne Engberg har præsteret et overordentligt smukt og grundigt stykke udgiverarbejde, og hun har derved givet et værdifuldt bidrag til vor sparsomme Kold-litteratur.

Johs. Nielsen